

HUR KUNDE DET HÄNDA?

Av professor HUGO VALENTIN

HUR KUNDE det hända, att det tyska folket överlämnade sig åt Hitler? Tysklands jämte Ranke mest auktoritative historiker, Friedrich Meinecke, försökte 1946 besvara frågan i sin berömda bok *Den tyska katastrofen* men gjorde sig inga illusioner om att ha sagt sista ordet. Tvärtom understryker han, att frågan säkerligen kommer att diskuteras under århundraden, förutsatt att mänskligheten också framdeles bibehåller sitt intresse för dylika problem. Det historiska händelseförloppet är ju komplicerat. Varje försök att ge en entydig förklaring ropar på komplettering. Men det är just detta, som skänker kontroversiella historiska frågor deras spänning och charm.

När man läst igenom den nyligen i U.S.A. utkomna skriften *Den nazistiska revolutionen. Tysklands skuld eller Tysklands öde?* (The Nazi Revolution, Germany's Guilt or Germany's Fate? D. C. Heath and Comp., Boston 1959, 97 sid.) har man fått en intressant inblick i historikernas sätt att »förklara». Boken ingår som nummer 9 i en serie, kallad *Problem i europeisk civilisation*, där olika meningar om

t. ex. Webers tes om kalvinismens roll för kapitalismens uppkomst eller olika historikers uppfattning om franska revolutionens ekonomiska orsaker — »Fattigdom eller välstånd?» — verkningsfullt ställes upp mot varandra i form av utdrag ur divergerande vetenskapsmäns skrifter, ett mellanting mellan ett platonskt symposium och en modern akademisk seminarieövning. Som incitament till vidare diskussioner lämpar sig skriftserien utmärkt. Svårare blir det väl för den, som icke är specialist, att bilda sig en egen åsikt på grundval av det meddelade materialet. Jag misstänker, att han oftast blir benägen att instämma med Holbergs politiska kannstöpare, som i sin ovana roll av domare till slut tillropar båda parterna: »I har Ret begge to, hver paa sin Maade.»

Uppfattningen, att det är de stora ledarna, som dirigerar historien, representeras av Oxfordprofessorn Alan Bullock, vars Hitlerbiografi torde vara den hittills bästa. Han betecknar Hitler som världshistoriens störste demagog, som medelst en grovt förvanskad bild av verkligheten, målningar i svart och vitt

och sin egen spelade eller verkliga emotionella vildhet förstod att förhäxa massorna och få dem att solidarisera sig med honom själv. Då han i mars 1936 förklarade sig med »sömngångaraktig säkerhet» gå den väg Försynen utstakat, följde millioner den nye Siegfried på vad de trodde vara vägen till Tysklands storhet och ära. Men då han, gripen av hybris, förväxlade sig med den Hitlermyt han själv skapat, blev hans fall blott en tidsfråga.

Marburgprofessorn Ludwig Dehio, en av Tysklands främsta nu levande historiker, ser däremot i den nazistiska diktaturens införande och i andra världskriget blott sista fasen av den flerhundraåriga striden om hegemonien i Europa. Dess speciella form och demoni betraktar han som en följd av första världskrigets för Tyskland katastrofala nederlag och Versaillesfredens smälek. Bragt ur jämvikt lystrade det tyska folket till Hitlers appeller. Nazismens rötter är att söka i Europas jord, ej speciellt i Tysklands. Den franske historikern Maurice Beaumont är däremot av helt annan mening: långt före nazismens maktövertagande var Versaillesfredens bestämmelser döda bokstäver. Vad som kom det tyska folket att acceptera Hitler, var hans löfte om att befria det från inflationens och arbetslöshetens elände. Ännu längre från Dehio avlägsnar sig den franske historikern Edmond Vermeil, specialist på modern tysk historia. Han söker näm-

ligen nazismens upphov i 1800-talets tyska romantiska, antirationalistiska strömningar, vilka ytterst bottnar i undersåtsmentaliteten i de gamla tyska överhetsstaterna. Då den wilhelminska pangermanismen inklusive Nietzsches maktdyrkan förmäldes med H. St. Chamberlains rasvidskepelse och antisemitism, sprängde det nazistiska barbariet alla gränser. Den vilda nationella hänförelsen vid krigsutbrottet 1914 förebådar Hitlers massmöten.

Oxfordhistorikern A. J. P. Taylor söker däremot nazismens orsaker i den situation, som uppstod i mars 1930, då Weimarrepubliken faktiskt ersattes av diktaturen Brüning, bakom vilken riksvärnet stod. Då var det blott 12 nazister i riksdagen. I september samma år hade deras antal stigit till 108. I valet mellan Brünings halvhjärtade politik — han stödde sig bara på en del av centerpartiet — och nazismens desperados, till vilka de desillusionerade, av krisen drabbade ur olika samhällsklasser slöt upp, mellan den gamla militarismen, representerad av Hindenburg, och den vilt hysteriska, som Hitler företrädde, emellan dem, som i likhet med socialdemokraterna ville fred och demokrati, och dem, som ville återge Tyskland dess maktställning och därför lägga makten i en krigisk diktators hand, följde nationen de senare. Los Angelosprofessorn Eugene N. Anderson understryker, att det också i Tyskland fanns en demokratisk tradition

med sinne för medborgerligt ansvar, men att denna dukade under för den djupt rotade statsdyrkan och underordningsbehovet.

Två judiska historiker har kommit till tals: Léon Poliakov, Paris, vars främst på nazistiskt arkivmaterial baserade *Bréviaire de la haine* på sin tid väckte stort och berättigat uppreppande, och den amerikanske journalisten Milton Mayer. Den förre betonar, att nazisternas antisemitiska ideologi icke var originell men väl dess form, varigenom det mot olika håll riktade hatet liksom uppsamlades och riktades mot kommunismen och »juden», vilka identifierades. Juden diaboliserades och ställdes som motsats till den ädle »ariern», en propagandametod, tillrättalagd för massornas behov av en konkret, personlig syndabock och dubbelt verkningsfull genom agitationens ständiga upprepning, så att slutligen maniakalisk antisemitism kom att ingå i det allmänna medvetandet. Att tyska folket, tvingat att välja mellan de båda radikala storheterna, bolsjevismen och nazismen, valde nazismen, berodde enligt Mayer på att kommunismen var en utländsk importvara, medan nazismen var made in Germany . . .

Frans Neumann, född i Tyskland, sedan professor vid Columbiauniversitetet, död 1954, är av helt annan mening. Han ser i den tyska monopolkapitalismen katastrofens egentliga orsak. Före 1933 begagnade den (Hugenberg, Stinnes o. a.)

inflationsskrisen till att bygga upp ett välde på arbetarnas och medelklassens bekostnad. I motsats till den amerikanska medelklassen, som understödde Theodore Roosevelt och Wilson i deras kamp mot karteller och trustar, riktade sig den tyskas hat blott mot de stora varuhusen. I likhet med Neumann lägger George Hallgarten, amerikan av tysk härstamning, huvudvikten vid den tunga industriens (och junkrarnas) stöd åt Hitler, vilken de hoppades göra till sin kondottiär, och vid den tyska medelklassens traditionella men ödesdigra underlåtenhet att bryta med det gamla preussiska aristokratiska och militaristiska idealet.

Frapperande är Meineckes höga värdesättning av Friedrich Naumanns försök att etablera intim samverkan mellan borgerskapet och arbetarklassen. (Naumann dog 1919.) Skulle han ha lyckats, hade det aldrig blivit någon Hitler. Nu blev hans strävanden blott »den ädlaste drömmen i tysk historia», och socialismen förenades i dess mest motbudande form med satanisk nationalism och rasvanvett i Hitlers person. De tyska socialdemokraternas defaitism i det avgörande ögonblicket berodde enligt George Braunthal, Massachusetts, på en icke ogrundad övertygelse, att en generalstrejk skulle komma att slås ned av riksvärnet, som ju stod bakom von Papen, och på deras uraktlåtenhet att tillgripa liknande medel mot depressionen som deras

partivänner i Sverige vid samma tid. Den 13 maj 1933 konfiskerade Hitler fackföreningarnas egendom. »Depressionen hade fysiskt och andligt demoraliserat arbetarrörelsen.»

Tyska och amerikanska vetenskapsmän söker utforska, varför just det militaristiska idealet, nazisternas försök att dana det tyska folket till en nation, som levde för krig och av krig, kom att utöva en sådan lockelse på den tyska mellankrigsgenerationen. De understryker alla, professor Schokking, Köln, professor Waite, Williams College, professor Craig, Princeton, vilken roll de tyska frikårererna, 200 000 till 400 000 rotlösa män, mest krigsveteraner med studenter som god tvåa, spelade som brygga till nazismen. De hatade den demokratiska Weimarrepubliken. Kasernen blev deras hem, deras militära emblem religiösa symboler.

Var då armén skyldig till nazismens seger? Craig besvarar frågan med ja, återopande Hitlers eget vittnesmål. (»Om ej armén varit på vår sida, hade vi i dag ej stått, där vi nu står.») Den stridbare och produktive, antinazistiske och konservative Freiburgsprofessorn Gerhard Ritter svarar däremot nej. Arméns allt överskuggande roll i det gamla Tyskland berodde på att det var ett mittens rike, vars existens var beroende av dess vapenmakt. Det var inget U.S.A. eller något insulärt England. Efter nederlaget 1918 var generalitetet mot

varje hasardiskt revanschkrig. I januari 1933 protesterade riksvärnets chef baron von Hammerstein inför Hindenburg mot att Hitler skulle bli von Schleichers efterträdare. Ett dylikt val vore, förklarade han, intolerabelt för riksvärnet. Nej, det var ej den tyska arméledningen, som lyfte Hitler till makdens tinnar, utan de uppagiterade massorna. I nazismen ser Ritter icke en fortsättning av den tyska furstekulten utan ett slags tysk jakobinism, fascism eller bolsjevism, i Hitler en tysk Danton, Mussolini eller Lenin. Förgäves sökte arméns ledning, sedan han väl kommit till makten, föra moderationens talan. Hitler hatade demokratin och omfattade helt det militära subordinationsidealet överfört på statslivets alla områden. Men massorna, som röstade på honom, gjorde det icke för att få lyda i stället för att handla på eget ansvar, utan för att få en kraftkarl i spetsen för staten i en för dem alla farlig situation. De åtrådde ej att bli kommenderade. De ville frivilligt samarbeta med Führern, som de själva korat.

Slutligen har, med fog, en socialpsykolog, Zevedei Barbu, Glasgow, född i Rumänien, och en kulturanthropolog, Californiaprofessorn Robert H. Lowie, fått komma till tals. Den förre räknar visserligen icke med någon tysk »nationalkaraktär» i vanlig mening men anser, att mellankrigstidens tyska folk företer av nederlaget och framförallt av

den allmänna osäkerheten framkallade typiska drag, som gjorde Tyskland till en lämplig jordmån för psykopatiska agitatorer, av vilka den utpräglat paranoiske Hitler naturligtvis var den främste. Det var ett genomsjukt samhälle. I nazismen ser han icke en typisk medelklassföreteelse utan en rörelse, som uppbars av det tyska folkets stora genomsnitt. Tyskarna kände sig förnedrade. Eskapistiskt följde de Hitler, som ej blott lovade dem återupprättelse utan även det

världsherradöme, som tillkom dem som jordens ädlaste härskarfolk, en flykt från verkligheten in i äventyret. Men enligt Lowie kunde samma händelser som i Tyskland 1933 ha ägt rum i andra länder under liknande omständigheter, ett föga övertygande påstående. Lowie menar, att den naive mannen på gatan, som röstade på Hitler, varken ville krig eller världsherravälde utan fred och arbete.

Diskussionen går vidare.